

А.А. Терехух, М.Ю. Хім'як

Інститут екології, природоохоронної діяльності
та туризму ім. В. Чорновола

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

© Терехух А.А., Хім'як М.Ю., 2012

Визначено сутність поняття “екологічно-туристичний ресурс”, дано означення складовим елементам поняття “екологічно-туристичний ресурс”, також наведено характеристику складових елементів поняття “екологічно-туристичних ресурсів”. Визначено сутність та значення екологічного потенціалу природогосподарських територій для просування екологічно-туристичних ресурсів задля сталого розвитку країни.

Ключові слова: туристичні ресурси, екологічний туризм, екологічно-туристичні ресурси, туристично-рекреаційний потенціал.

А.А. Terebuh, M. J. Himjak

Institute of ecology, nature protecting activity and tourism after V. Chornovil

ESSENCE AND MEANING OF ECO-TOURISM RESOURCES IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN UKRAINE

The structure of the concept of “eco-tourism resources is defined,” the definition of component elements of “eco-tourism resources“is given, also are given characteristic constituents concept of “eco-tourism resources.” The essence and significance of potential environmental areas in the organization of promoting environmentally sustainable tourism resources for the development.

Keywords: tourism resources, eco-tourism, resources of eco-tourism, touristic and recreational potential.

Постановка проблеми. Тенденції посткризового розвитку світової економіки свідчать про поживлення та відновлення багатьох її галузей. Однією з них є сфера туризму та рекреації, яка, незважаючи на прогнози експертів світового рівня, вже у 2011 році відновила свої докризові показники. Ці факти відкривають додаткові перспективи для України як для країни, яка має надзвичайно потужний туристично-рекреаційний потенціал для формування пропозиції на світовий та вітчизняний ринки якісного туристично-рекреаційного продукту. Однією з її переваг у цьому процесі є наявність великої кількості екологічно-туристичних ресурсів, придатних для розвитку зеленого, оздоровчого та екотуризму. Тому важливим для подальшого розвитку цих сфер туризму в Україні є формування та характеристика дефініції “екологічно-туристичних ресурсів”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення, зокрема туристичних ресурсів присвячені праці багатьох вчених-географів, економістів, маркетологів. В Україні найбільш глибоко цією проблематикою займаються О.О. Бейдик, О.О. Любіцева. Аналізу та характеристиці туристичних ресурсів світу, окремих країн, України та її окремих регіонів присвячені праці М.П. Мальської, В.І. Стафійчука, О.Ю. Малиновської, В.Ф. Сірик, М.П. Крачила, Н.В. Фоменко, Н.О. Кравченко, В.І. Новикової, І.М. Філоненко і багатьох інших вчених із різних вузів і науково-дослідних установ. Серед зарубіжних туризмознавців ресурсно-туристичною тематикою займалися і продовжують займатися Д. Надсон, К. Холл, Л. Мітчел (США), В.О. Квартальнов, В.Ю. Воскресенський, П.Г. Царфіс, Д.В. Ніколаєнко (Росія), А. Ковальчик, М. Козак та інші представники наукових шкіл із різних країн світу.

Постановка цілей. Метою статті є визначення сутності поняття “екологічно-туристичний ресурс” для розуміння їх сутності, можливості формування й оцінювання екологічно-туристичного потенціалу природогосподарських територій та підбору арсеналу інструментів для просування цих ресурсів на вітчизняний та іноземний ринки у зв’язку із зростанням попиту на продукти зеленого, оздоровчого та екотуризму.

Задля розв’язання поставленого завдання необхідно вирішити такі питання:

- дослідити зміст поняття “екологічно-туристичний ресурс”;
- визначити складові поняття “екологічно-туристичний ресурс”;
- охарактеризувати складові поняття “екологічно-туристичний ресурс”;
- визначити сутність та значення екологічно-туристичного потенціалу природогосподарських територій під час просування екологічно-туристичних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи сутність поняття “екологічно-туристичний ресурс”, звернемося до означення складових цього поняття, зокрема “ресурсів”. Ресурси – це будь-які джерела та передумови отримання необхідних людям матеріальних та духовних благ, які можна реалізувати за наявних технологій і соціально-економічних відносин. Ресурси поділяють на три групи: матеріальні, трудові і природні [1].

Матеріальні ресурси – це речові багатства, які були накопичені у процесі економічної діяльності і якими користується суспільство: будівлі, транспортні засоби, поголів’я худоби тощо. Серед матеріальних ресурсів виділяють вторинні ресурси – це відходи виробництва та споживання, які накопичуються в народному господарстві і які можуть бути повторно використані.

Трудові ресурси – це кількість, освітньо-культурний рівень та стан здоров’я частини населення, яке зайняте суспільно-корисною працею.

Природні ресурси – це:

– природні об’єкти та явища, які використовуються в минулому, сучасному та майбутньому для прямого і непрямого споживання та які сприяють створенню матеріальних багатств, відтворенню трудових ресурсів, підтриманню умов існування суспільства і підвищенню якості життя;

– тіла та сили природи, суспільна користь яких позитивно або негативно змінюється в результаті трудової діяльності людини,

Природні ресурси використовуються як:

– засоби праці (земля, вода);

– джерела енергії (гідроенергія, атомне паливо, нафта, газ, вугілля);

– сировина та матеріали (мінерали, ліс);

– предмети споживання (вода, гриби, продукти рибальства, ягоди);

– рекреація (місця відпочинку у природному середовищі);

– джерела інформації про довкілля (заповідник як еталон природи) [1].

Тепер розглянемо детальніше ресурси в контексті рекреації, іншими словами – туристичні ресурси. Туристичні ресурси — сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста [7]. До туристичних ресурсів належить те, що можна використати для задоволення потреб туристів. Це можуть бути об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що використовуються для відновлення життєвих сил людини та задоволення її соціальних потреб і впливають на територіальну організацію туристичної діяльності, формування територіальних туристичних комплексів, їх спеціалізацію та економічну ефективність. Отже, туристичні ресурси – це сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту. У структурі туристичних ресурсів виділяють кілька складових: природну, соціально-культурну або суспільну, технологічну і подієву. Природні та суспільні ресурси формують групу “матеріальні туристичні ресурси”, події і більшість технологічних об'єднуються у групу “нематеріальні туристичні ресурси”. Природні, суспільні і події туристичні ресурси – основа виникнення окремих видів туризму. Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого, екологічного, зеленого видів туризму та відпочинку. Отже, саме природні туристичні ресурси відповідно до характеристики, входять до складу поняття “екологічно-туристичних ресурсів”.

Розглянемо детальніше визначення природних туристичних ресурсів. Відповідно до визначення, яке дав Д.М. Стеченко: “Природні рекреаційні (туристичні) ресурси — це природні та природно-технічні геосистеми, об'єкти, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу”. Якщо розглядати природні туристичні ресурси в контексті екологічного туризму, можна припустити, що туризм, особливо окремі його види, можуть існувати на основі штучно створених компонентів природного середовища, але на практиці слід констатувати, що без відповідних природних ресурсів, розвиток і реалізація таких сфер туризму, як екологічний, зелений, оздоровчий є проблематичними [5].

Серед природних туристичних ресурсів найбільше значення для індустрії екологічного туризму та рекреаційної діяльності мають :

- бальнеологічні;
- фітолікувальні;
- ландшафтні;
- кліматичні;
- пляжні;
- спелеоресурси.

Бальнеологічні ресурси — природні лікувальні речовини, що використовуються для немедикаментозного лікування на курортах і в позакурортних умовах. До бальнеологічних ресурсів належать лікувальні мінеральні води та пелоїди (грязі). Основними природними лікувальними ресурсами є ті, що безпосередньо використовуються у бальнеолікуванні, визначають його санаторно-курортну спеціалізацію і профілізацію: питні та купальні води, лікувальні грязі та озокерит. До них належать також лікувальний клімат, різноманітні природні водойми та мальовничі ландшафти, які сприяють оздоровленню та гартуванню тих, хто одужує після хвороби. Бальнеологічні курорти — це екологічно найчистіші природні екосистеми, гармонізовані із соціальними потребами людини на основі досягнень науки і техніки. Без такої гармонії неможливі ні використання лікувального ефекту цих територій, ні їх збалансований розвиток у майбутньому [4].

Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їхніми водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму.

Серед ландшафтних рекреаційних ресурсів особливе місце посідають гори. Розмаїття природних ландшафтів, наявність екстремальних, сприятливих і комфортних умов створюють передумови для розвитку різних видів рекреаційної діяльності — від спортивних до санаторно-лікувальних.

Кліматичні ресурси — важлива складова розвитку рекреаційного господарства, вони визначають загальну комфортність території для лікування та відпочинку. Кліматичні умови певних регіонів протипоказані для хворих, наприклад, на бронхіальну астму, проте в інших кліматичних умовах вони почуватимуться добре.

Пляжні ресурси становлять вагомий частку всіх рекреаційних ресурсів. Понад 55 % рекреантів світу так чи інакше пов'язують свій відпочинок і оздоровлення з перебуванням біля води (приаквальні курорти, будинки відпочинку, круїзи тощо), де на людський організм діє комплекс оздоровлювальних чинників, пов'язаних зі стихією моря.

Печери — підземні порожнини, іноді дуже великих розмірів, що утворюються в легкорозчинних осадових породах (вапняку, кам'яній солі, гіпсі) у результаті дії підземних вод (карстові печери). Багато печер світу — це найвідоміші об'єкти туризму, які охороняються державою [4].

При залученні природних ресурсів до використання у туристично-рекреаційній діяльності спрацьовує закон, за якого перехід природних комплексів у розряд рекреаційно-туристичних ресурсів відбувається за такою схемою:

- природні комплекси існують як природні й антропогенні утворення, які через відсутність попиту не мають характеру туристичних ресурсів (наприклад: природний пляж як геоморфологічний елемент морського берега);
- виникнення рекреаційно-туристичного попиту вимагає вивчення можливостей використання й оцінки природних (у нашому прикладі природний пляж оцінюється щодо якості пляжно-купального відпочинку);
- у силу дії суспільних потреб і вкладання капіталу, до використання в рекреаційно-туристичній діяльності залучаються найвищі за гатунком (абсолютно переважаючі) природні, які стають ресурсами (пляж перетворюється на природний об'єкт, який задовольняє потребу в активному відпочинку, прийомі сонячних ванн на морському узбережжі);
- збільшення обсягів рекреаційно-туристичного попиту призводить до переходу гірших за якістю та властивостями природних комплексів у клас ресурсів (покривається якість природних і створюються штучні пляжі);
- окремі види природних ресурсів впливають на рекреаційно-туристичний процес комплексно, взаємодіють і взаємодоповнюють один одного і формують те неповторне природне оточення, на фоні якого людина реалізує свою потребу відпочивати та відтворювати життєву енергію [5].

Серед найважливіших завдань організації екологічно-туристичної діяльності та створення екологічно-туристичного продукту можна назвати виявлення й оцінювання екологічно-туристичного потенціалу і доступних екологічно-туристичних ресурсів природогосподарських та природоохоронних територій. Під екологічно-туристичним потенціалом певної природогосподарської чи природоохоронної території розуміють сукупність всіх прилеглих до неї екологічно-туристичних ресурсів природних і антропогенних об'єктів, явищ, властивостей, засобів, можливостей та умов, придатних для формування екологічно-туристичного продукту та здійснення відповідних екологічно містких турів, екскурсій, програм тощо. Усю множину елементів, з яких складається екологічно-туристичний потенціал природогосподарських та природоохоронних територій, доцільно розділити на дві підсистеми [4]:

- природні та антропогенні ландшафти та їхні компоненти;
- засоби, умови та можливості здійснення екотуризму.

Підсистему “Природні та антропогенні ландшафти та їх компоненти” складають:

- природні ландшафти з їх рекреаційно-туристичними, інтелектуально-пізнавальними, пейзажно-естетичними властивостями та якостями;
- антропогенні ландшафти і комплекси з особливою культурно-історичною цінністю (садибно-паркові комплекси, зразки ландшафтної архітектури тощо);
- природогосподарські території та акваторії: лісів, лісопарків, парків, гідропарків, а також пам'ятки природи, ботанічні й зоологічні сади, аквапарки, океанаріуми та інші об'єкти в межах парків, лісопарків та гідропарків;
- соціальна складова ландшафту – автохтонне населення (етнос) з притаманним йому архетипом поведінки, формами гостинності та ставленням до відвідувачів, традиційні форми природокористування, мова, традиції, культура, побут, релігія тощо;
- природознавчі та історико-краєзнавчі музеї, а також об'єкти, важливі для демонстрації екологічних принципів;
- природокористування, наприклад, екотехнологічні господарства і підприємства, угіддя традиційних форм природокористування, об'єкти культурної спадщини тощо.

Підсистему “Засоби, умови й можливості здійснення екотуризму” формують:

- екотехнологічні види транспорту: піший, велосипедний, водний (байдарки, каное, рафти тощо), кінний та інші (на місцевих їздових тваринах), електротранспорт (електромобілі, спеціальні вузькоколіїні та моноколіїні залізниці тощо);
- екотехнологічні об'єкти розміщення туристів: екокемпінги, обладнані наметові містечка, прихистки, хатинки лісника тощо;
- екотехнологічне туристське спорядження (індивідуальне і групове спорядження та витратні матеріали, що не забруднюють природне середовище);
- екологічно чисті продукти харчування, насамперед, місцеві;
- екологічна сприятливість місцевості, зокрема в плані забруднення, санітарно-епідеміологічного стану, ризику виникнення стихійних лих, кримінальності, тероризму тощо;
- придатність (відповідність) території для різних видів екологічного туризму (ботанічного, зоологічного, спелеологічного, фітотерапевтичного тощо) та їх доступність;
- припустимі рекреаційні навантаження, обсяги використання водних, енергетичних та інших ресурсів, терміни відвідування і форми контактів з об'єктами екотуризму, ступінь їх збереження та охорони;
- населення регіону (обслуговувальний персонал, провідники та ін.);
- кваліфіковані менеджери екологічного туризму й гіди-природознавці, а також дидактичні, екоосвітні, просвітні, виховні та інші інформаційні та екорекламні матеріали [4].

Проаналізувавши екологічно-туристичний потенціал певних природогосподарських та природоохоронних територій, можна визначити основні види екотуристичної діяльності, що є можливими та доцільними в їх межах, та відповідні екологічно-туристичні продукти, послуги, товари. Найпоширенішими серед них є:

- розроблені, обладнані та контрольовані екологічні стежки та маршрути;
- екологічно місткі інтелектуально-освітні та консультаційні послуги найрізноманітніших видів;
- організований спортивний, пригодницький, зелений сільський, лікувальний і реабілітаційний туризм;
- спеціальні екологічні й екологічно-культурні тури;
- екскурсійні послуги, зокрема екологічно-природознавчі та історико-культурні екскурсії;
- спеціальні спортивні та культурно-дозвіллеві заходи та акції (спортивні змагання, ігри, тренінги, збори, фестивалі, конкурси, виставки, ярмарки, аукціони тощо);

- контрольоване збирання та заготівля відпочиваючими і туристами грибів, ягід, рослин та інших “дарів природи”, фотополування, некомерційне та спортивне рибальство (включаючи підводне полювання та дайвінг);
 - продаж екологічно чистих місцевих продуктів харчування та страв національної кухні;
 - екотехнологічні послуги розміщення і транспортні послуги;
 - прокат туристського спорядження;
 - виготовлення і продаж різноманітних сувенірів, насамперед, місцевих промислів;
 - рекламно-інформаційні послуги, створення та реалізація продукції з екологічною символікою території, зокрема на поштових марках;
 - виготовлення і продаж спеціальної екоспрямованої аудіо-, відео-, фото- і кінопродукції тощо.
- Кожна позиція може бути самостійним екотуристичним продуктом, послугою або товаром, а також стати основою для створення нових варіантів екотуристських продуктів, товарів та послуг [4].

Висновки. Ресурси природного походження, що є основою для розвитку зеленого, екологічного та оздоровчого туризмів та є складовою туристичних продуктів цих сфер, становлять основу поняття “екологічно-туристичний ресурс”. Найбільше значення для індустрії екологічного туризму та рекреаційної діяльності мають : бальнеологічні, фітолікувальні, ландшафтні, кліматичні, пляжні ресурси та спелеоресурси. На практиці слід констатувати, що розвиток і реалізація перерахованих вище сфер туризму є проблематичною без цих відповідних екологічно-туристичних ресурсів.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження слід розвивати в напрямку формування та характеристики екологічно-туристичного ресурсу як необхідної умови для створення екологічно-туристичного продукту, пошуку і підбору інструментів та засобів щодо їх просування в залежності від специфіки та аналізу екологічно-туристичного потенціалу регіонів, оскільки Україна володіє достатніми екологічно-туристичними ресурсами, використання яких, поряд із зростаючим попитом на туристичні послуги, закономірно приведе до інтенсифікації розвитку інфраструктури та територіальної організації екологічно-туристичної діяльності.

1. Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. *Екологія і охорона навколишнього середовища: навч. посібник.* – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2002. 2. ЗУ “Про туризм” № 4385-17 від 09.02.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.urist24.com/down/open/zakon_ukraini_pro_tyrizm.html 3. Дмитрук О.Ю. – *Навчальний посібник.* – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с. 4. Мальська М. П. *Міжнародний туризм і сфера послуг: [підруч.] / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н. М. Ганич.* – К.: Знання, 2008. – 661 с. 5. Смаль І.В. *Туристичні ресурси світу: Навч. посібник / І. Смаль.* – Ніжин: НДУ ім. Н.В.Гоголя, 2010. – 336 с. 6. Стеченко Д.М., *Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник.* — К.: Вікар, 2006. — 396 с. 7. *Туристичні ресурси, Вікіпедія: Вільна Енциклопедія., [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Туристичні_ресурси.